

IMMANUEL KANT

ΙΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΚΑΝΤΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ
ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ

ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ

ΑΘΗΝΑ 2002

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟ

Ἀναλυτικὴ τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς δυνάμεως

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἀναλυτικὴ τοῦ ὠραίου

Πρῶτο οὐσιῶδες σημεῖο¹³
τῆς καλαισθητικῆς κρίσης*, κατὰ τό ποιόν

§ 1.

Ἡ καλαισθητικὴ κρίση εἶναι αἰσθητικὴ

Γιὰ νὰ διακρίνομε ἂν κάτι εἶναι ὠραῖο ἢ ὄχι, συσχετίζομε τὴν παράστασιν ὄχι μὲ τὸ ἀντικείμενον μὲσω τῆς διάνοιας μὲ σκοπὸν

13. Moment (ὠδ.) = ἀποψη, πτυχὴ, γνώρισμα, ἔκφρασις, οὐσιῶδες σημεῖον ἢ στοιχεῖον. Νὰ μὴ συγγέεται μὲ τὴν ὁμώνυμον λ. Moment (ἀρσ.) = χρονικὴ στιγμὴ.

* Ὁ ὀρισμὸς τῆς καλαισθησίας ποῦ τίθεται ἐδῶ ὡς θεμελιῖον εἶναι ὁ ἀκόλουθος: εἶναι ἡ ἰκανότης ἀποτιμήσεως τοῦ ὠραίου. Τί ἀπαιτεῖται ὅμως, γιὰ νὰ ὀνομάσομε ἓνα ἀντικείμενον ὠραῖον, αὐτό θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀνακαλύψῃ ἢ ἀνάλυσῃ τῶν κρίσεων τῆς καλαισθησίας. Τίς ἀπόψεις, τίς ὁποῖες ἔχει ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ αἰσθητικῆς κριτικῆς δυνάμεως, τίς ἀνεξήγητα μὲ τὴν καθοδήγησιν τῶν λογικῶν λειτουργιῶν τῶν κρίσεων (ἐπειδὴ στὴν καλαισθητικὴν κρίσιν περιέχεται πάντοτε ἓνας συσχετισμὸς μὲ τὴν νόησιν). Ἐξετάσαι πρόντη τὴν λειτουργίαν τοῦ ποιῶν, οὕτω ἡ αἰσθητικὴ κρίσις περὶ τοῦ ὠραίου λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς αὐτῆς πρώτα.¹⁴

[3] Πρὸς τὸν πίνακα τῶν κρίσεων ΚΚΑ, Β 95 καὶ τῶν κατηγοριῶν ΚΚΑ, Β 106.

Geschmack = καλαισθησία (πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Ἄ. Γιανναρᾶ: ΚΚΑ, Α 21, passim), γούστο. Βλ. Ἀνθρωπολογία, § 67, Ἀκαδ. VII, 239-243. (Ἀποδίδω τὴν λ. Urteil ὡς κρίσις, ἐνῶ τὴ λ. Beurteilung, κατὰ κανόνα, ὡς ἀποτίμησις ἄλλᾶ, ἐνίοτε, καὶ ὡς κρίσις).

τῆ γνώση, ἀλλὰ μέσω τῆς φαντασίας (συνδεδεμένης ἴσως μέ τῆ διάνοια) μέ τό ὑποκείμενο καί τό δικό του συναίσθημα τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς λύπης. Ἡ καλαισθητικὴ κρίση δέν εἶναι λοιπόν γνωστικὴ κρίση, ἄρα δέν εἶναι λογικὴ, ἀλλὰ αἰσθητικὴ μέ τόν ὄρο αὐτόν ἐννοοῦμε ἐκεῖνη τὴν κρίση, ἡ καθοριστικὴ ἀρχὴ τῆς ὁποίας δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά ὑποκειμενικὴ. Ὅλες οἱ σχέσεις ὅμως τῶν παραστάσεων, ἀκόμη καί ἐκεῖνες τῶν αἰσθημάτων, μποροῦν νά εἶναι ἀντικειμενικές (ὁπότε σημαίνουν τό πραγματικὸ στοιχεῖο μιᾶς ἐμπειρικῆς παράστασης) ἐκτός ἀπὸ τῆ σχέση τῶν παραστάσεων μέ τό συναίσθημα τῆς ἡδονῆς καί τῆς λύπης, μέσω τῆς ὁποίας δέν δηλώνεται τίποτε στό ἀντικείμενο, ἀλλὰ τό ὑποκείμενο αἰσθάνεται ὅπως ἐρεθίζεται ἀπὸ τὴν παράσταση.

Τό νά συλλάβει κάποιος μέ τῆ γνωστικὴ του ικανότητα μιᾶ κανονικὴ κατασκευὴ πού ἐξυπηρετεῖ ἕναν σκοπό (εἴτε μέ σαφὴ εἴτε μέ συγκεχυμένο παραστατικὸ τρόπο) εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τό νά ἔχει συνείδηση αὐτῆς τῆς παράστασης μέ τό αἶσθημα τῆς ἀρέσκειας. Ἐδῶ συσχετίζεται ἡ παράσταση ἐντελῶς μέ τό ὑποκείμενο καί μάλιστα μέ τό ζωτικὸ του συναίσθημα, μέ τό ὄνομα τοῦ συναισθήματος τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς λύπης· τοῦτο θεμελιώνει μιᾶ ἐντελῶς ἰδιαιτέρη ικανότητα διάκρισης καί ἀποτίμησης, ἡ ὁποία δέν συνεισφέρει τίποτε στή γνώση, παρά μόνο συγκρίνει μέσα στό ὑποκείμενο τῆ δεδομένη παράσταση μέ ὁλόκληρη τὴν παραστατικὴ ικανότητα, τὴν ὁποία συνειδητοποιεῖ τό πνεῦμα στό συναίσθημα τῆς καταστάσεώς του. Οἱ δεδομένες παραστάσεις σέ μιᾶ κρίση μποροῦν νά εἶναι ἐμπειρικές (ἄρα αἰσθητικές): ἀλλὰ ἡ κρίση πού ἐκφέρεται μέσω τῶν παραστάσεων εἶναι λογικὴ, ἀρκεῖ αὐτές νά συσχετίζονται στήν κρίση μέ τό ἀντικείμενο. Ἀντιστρόφως ὅμως, ἀκόμη καί ἂν οἱ δεδομένες παραστάσεις ἦσαν τελείως ὀρθολογικές, ἐν τούτοις, ἐάν συσχετίζονται σέ μιᾶ κρίση ἀπλῶς μέ τό ὑποκείμενο (τό συναίσθημά του), τότε ἡ κρίση εἶναι πάντοτε αἰσθητικὴ.

§ 2.

Ἡ ἀρέσκεια, ἡ ὁποία προσδιορίζει τὴν καλαισθητικὴ κρίση, εἶναι τελείως ἀνιδιοτελής

Συμφέρον¹⁴ ὀνομάζεται ἡ ἀρέσκεια, τὴν ὁποία συνδέομε μέ τὴν παράσταση τῆς ὑπαρξῆς ἐνός ἀντικειμένου. Μιᾶ τέτοια ἀρέσκεια σχετίζεται γιὰ τοῦτο συγχρόνως πάντοτε μέ τό ἐπιθυμητικό, εἴτε ὡς καθοριστικὴ ἀρχὴ του εἴτε πάντως ὡς σχετιζόμενη κατὰ ἀναγκαῖο τρόπο μέ τὴν καθοριστικὴ ἀρχὴ του. Ὅταν ὅμως τό ζήτημα εἶναι ἂν κάτι εἶναι ὠραῖο, τότε δέν θέλει νά μάθει κανεὶς ἂν ἐνδιαφερόμαστε ἢ ἔστω ἂν μπορεῖ νά ἐνδιαφερόμαστε ἐμεῖς ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πράγματος· ἀλλὰ τό ζήτημα εἶναι πῶς κρίνομε τό πράγμα κατὰ τὴν ἀπλὴ θεώρηση (ἐποπτεία ἢ ἀναστοχασμός). Ἐάν μέ ρωτήσῃ κάποιος ἂν βρισκῶ ὠραῖο τό ἀνάκτορο πού βλέπω μπροστά μου, τότε μπορεῖ βέβαια νά πῶ: δέν ἀγαπῶ τέτοια πράγματα πού εἶναι φτιαγμένα μόνο γιὰ νά τὰ χαζεύει κανεὶς· ἢ, ὅπως ἐκεῖνος ὁ ἱροκέζος Sachem:¹⁵ τίποτε δέν τοῦ ἄρεσε στό Παρίσι περισσότερο ἀπὸ τὰ ἐστιατόρια· ἐπὶ πλέον μπορῶ νά ὑβρίζω μέ γνήσιο ρουσσικὸ τρόπο τῆ ματαιοδοξία τῶν μεγάλων πού χρησιμοποιοῦν γιὰ τόσο περιττὰ πράγματα τόν ἰδρώτα τοῦ λαοῦ.¹⁶ τέλος, μπορῶ νά πεισθῶ πολὺ εὐκόλα ὅτι, ἂν βρισκόμουν σ' ἕνα ἀκατοίκητο νησί, χωρὶς ἐλπίδα νά ἐπιστρέψω κάποτε στοὺς ἀνθρώπους, καί μπορούσα νά φτιάξω μέ μαγικὸ τρόπο, μέ μόνη τὴν ἐπιθυμία μου, ἕνα τέτοιο λαμπρὸ κτίριο, δέν θά ἔμπαινα καθόλου στὸν κόπο αὐτόν, ἂν εἶχα ἔστω καί μιᾶ καλύβα πού θά ἦταν ἀρκετὰ ἄνετη. Μπορεῖ νά συμφωνήσει κάποιος μαζί μου καί νά τὰ ἐγκρίνει ὅλα

14. Interesse: τὴν ἀμφίσημη λέξη ἀποδίδω, ἀναλόγως, ὡς συμφέρον ἢ ἐνδιαφέρον (βλ. ὑποσ. τοῦ Kant στήν ἴδια παράγρ., σ. 7).

15. Ἰνδιάνος φύλαρχος. Πηγὴ τοῦ Kant ὑπῆρξε τό ἔργο τοῦ F. X. Charlevoix, *Histoire et description générale de la Nouvelle France*, Παρίσι 1744, τ. III, 322: «Οἱ ἱροκέζοι πού ἦλθαν τό 1686 στό Παρίσι καί εἶδαν ὅλους τοὺς βασιλικούς οἴκους καί ὅλες τίς καλλονές τῆς μεγάλης αὐτῆς πόλης, δέν θά θαύμαζαν τίποτε καί θά προτιμοῦσαν τὰ χωριά τους ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τοῦ ἀκμαίστερου βασιλείου τῆς Εὐρώπης, ἐάν δέν ἐβλεπαν τὴν ὁδὸ de la Huchette: ἐκεῖ τοὺς ἔθελξαν πολὺ τὰ ἐστιατόρια πού τὰ ἔβρισκαν πάντοτε γεμάτα μέ κρέατα ὄλων τῶν εἰδῶν».

16. Βλ. σχετικῶς J. J. Rousseau, *Discours sur les sciences et les arts* (1750): πρβλ. E. Cassirer, *Rousseau, Kant, Goethe*, N. Ἰόρκη, 1963· A. Philonenko, *J.-J. Rousseau et la pensée du malheur*, Παρίσι 1984.

τοῦτα· μόνο πού δέν εἶναι τώρα τό θέμα μας. Θέλομε νά μάθομε μόνο: ἂν ἡ ἀπλή τούτη παράσταση τοῦ ἀντικειμένου ἐντός μου συνοδεύεται μέ ἀρέσκεια, ὅσο ἀδιάφορος καί ἂν εἶμαι σέ σχέση μέ τήν ὑπαρξή τοῦ ἀντικειμένου τῆς παράστασης αὐτῆς. Βλέπομε εὐκολα ὅτι, γιά νά πούμε ὅτι τό ἀντικείμενο εἶναι ὠραῖο καί νά ἀποδείξομε ὅτι ἔχω καλαισθησία, τό ζήτημα ἀφορᾷ στό τί κατορθώνω μέ τήν παράσταση τούτη σέ μένα τόν ἴδιο, καί ὄχι σέ τί ἐξαρτῶμαι ἀπό τήν ὑπαρξή τοῦ ἀντικειμένου. Ὁ καθένας θά πρέπει νά παραδεχθεῖ ὅτι ἡ κρίση ἐκείνη περί τῆς ὁμορφιάς, στήν ὁποία ἀναμειγνύεται τό παραμικρό συμφέρον, εἶναι πολύ μεροληπτική καί ὄχι μιά καθαρή καλαισθητική κρίση. Γιά νά ὑποδύεται κανείς τόν ρόλο τοῦ δικαστῆ σέ ζητήματα τῆς καλαισθησίας, δέν πρέπει νά ἐνδιαφέρεται διόλου γιά τήν ὑπαρξή τοῦ πράγματος, ἀλλά νά εἶναι ἀπό τήν ἀποψη τούτη ἐντελῶς ἀδιάφορος.¹⁷

Δέν μποροῦμε ὅμως νά διασαφηνίσομε καλύτερα τήν πρόταση τούτη, πού εἶναι ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος, παρά μέ τό νά ἀντιπαραθέσομε τήν καθαρή ἀνιδιοτελή* ἀρέσκεια στήν καλαισθητική κρίση πρός ἐκεῖνο πού συνδέεται μέ συμφέρον· ἰδίως, ἐάν μποροῦμε νά βεβαιωθοῦμε συγχρόνως ὅτι δέν ὑπάρχουν περισσότερο εἶδη συμφερόντων παρά ὅσα πρόκειται νά ἐπισημανθοῦν ἀμέσως τώρα.

§ 3.

Ἡ ἀρέσκεια γιά τό εὐχάριστο συνδέεται μέ συμφέρον

Εὐχάριστο εἶναι ἐκεῖνο πού ἀρέσει στίς αἰσθήσεις κατά τό αἶσθημα. Φανερώνεται ἐδῶ ἀμέσως ἡ εὐκαιρία νά

17. Πρβλ. F. Schiller, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen* (Περί τῆς αἰσθητικῆς παιδείας τοῦ ἀνθρώπου σέ μιά σειρά ἐπιστολῶν), 15η, 23η ἐπιστολή.

* Μιά κρίση γιά ἕνα ἀντικείμενο τῆς ἀρέσκειας μπορεῖ νά εἶναι τελείως ἀνιδιοτελής [uninteressiert], καί ἐν τούτοις πολύ ἐνδιαφέρουσα [interessant], δηλαδή δέν θεμελιώνεται σέ κανένα συμφέρον ἀλλά προκαλεῖ ἕνα ἐνδιαφέρον· τέτοιες εἶναι ὅλες οἱ καθαρές ἠθικές κρίσεις. Ἀλλά οἱ καλαισθητικές κρίσεις δέν θεμελιώνουν καθ' ἑαυτές κανένα ἐνδιαφέρον. Μόνο στήν κοινωνία καθίσταται ἐνδιαφέρον νά ἔχομε καλαισθησία, πράγμα γιά τό ὁποῖο θά δείξομε τήν αἰτία στή συνέχεια.^[4]

[4] Uninteressiert· πρβλ. ἐν τούτοις Παπανοῦτσος, *Αἰσθητική*, 33 ὑπόσημ.

μεμφθοῦμε καί νά ἐπιστήσομε τήν προσοχή σέ μιά πολύ συνήθη σύγχυση τῆς διπλῆς σημασίας πού μπορεῖ νά ἔχει ἡ λέξη «αἶσθημα». Κάθε ἀρέσκεια (λέγουν ἢ σκέπτονται) εἶναι ἡ ἴδια αἶσθημα (μιάς ἡδονῆς). Συνεπῶς, ὅλα ὅσα ἀρέσουν, κατά τοῦτο ἀκριβῶς, ὅτι δηλαδή ἀρέσουν, εἶναι εὐχάριστα (καί ἀναλόγως τῶν διαφορῶν βαθμῶν ἢ καί σχέσεων μέ ἄλλα εὐχάριστα αἰσθήματα, χαρίεν, τερπνό, θελκτικό, χαροποιό κ.ο.κ.). Ἄν ὅμως τό δεχθοῦμε αὐτό, τότε ταυτίζονται ἐντελῶς, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἐπίδραση ἐπί τοῦ συναισθήματος τῆς ἡδονῆς, οἱ ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων, οἱ ὁποῖες καθορίζουν τίς κλίσεις, μέ τίς ἀρχές τοῦ Λόγου, οἱ ὁποῖες καθορίζουν τή θέληση, καί τίς ἀπλῶς ἀναστοχαστικές μορφές τῆς ἐποπτείας πού καθορίζουν τήν κριτική δύναμη. Διότι ἡ ἐπίδραση ἐκείνη συνίσταται στήν εὐχαρίστηση κάποιου κατά τό αἶσθημα τῆς καταστάσεώς του· καί καθῶς ἡ καλλιέργεια ὅλων τῶν ἱκανοτήτων μας πρέπει νά ἀποσκοπεῖ τελικῶς στό πρᾶττειν καί νά ἐνοποιεῖται σέ αὐτό ὡς τόν σκοπό τους, δέν θά μποροῦσε κανείς νά τοῦς ἀναγνωρίσει καμιάν ἄλλη ἐκτίμηση τῶν πραγμάτων καί τῆς ἀξίας τους παρά ἐκείνη πού συνίσταται στήν ἀπόλαυση πού μας ὑπόσχονται. Ἐν τέλει δέν ἔχει καμία σημασία μέ ποιόν τρόπο τό ἐπιτυγχάνουν αὐτό· καί καθῶς τό μόνο πού μπορεῖ νά διαφοροποιεῖ ἐδῶ τά πράγματα εἶναι ἡ ἐπιλογή τῶν μέσων, γιά τοῦτο θά μποροῦσαν βέβαια οἱ ἄνθρωποι νά κατηγοροῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλον γιά ἀπροσύνη καί ἀνοησία, οὐδέποτε ὅμως γιά χαμέρπεια καί φθόνο· διότι ὅλοι, ὁ καθένας κατά τόν τρόπο του νά βλέπει τά πράγματα, ἐπιζητοῦν ἕνα στόχο, πού εἶναι γιά τόν καθένα ἡ ἀπόλαυση.

Ὅταν ὀνομάζεται ἕνας καθορισμός τοῦ συναισθήματος τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς λύπης «αἶσθημα», τότε ἡ ἔκφραση αὐτή σημαίνει κάτι τελείως διαφορετικό ἀπό τήν περίπτωση ὅπου ὀνομάζω «αἶσθημα» τήν παράσταση ἑνός πράγματος (μέσω τῶν αἰσθήσεων, ὡς μιά προσδεκτικότητα πού ἀνήκει στή γνωστική ἱκανότητα). Διότι στήν τελευταία περίπτωση συσχετίζεται ἡ παράσταση μέ τό ἀντικείμενο, ἐνῶ στήν πρώτη ἀπλῶς μέ τό ὑποκείμενο καί δέν ὑπηρετεῖ καμιά γνώση, οὔτε ἐκείνη μέ τήν ὁποία γνωρίζει τό ὑποκείμενο τόν ἑαυτό του.

Ἀλλά μέ τή λέξη αἶσθημα, στήν ἀνωτέρω ἐξήγησι, ἐνοοῦμε μιά ἀντικειμενική παράσταση τῶν αἰσθήσεων· καί γιά νά μή διατρέχομε συνεχῶς τόν κίνδυνο νά παρανοηθοῦμε, θέλομε νά ὀνομάζομε ἐκεῖνο πού πρόκειται νά παραμένει πάντοτε ἀπλῶς

ὑποκειμενικό καί νά μή συνιστᾶ ἀπολύτως καμία παράσταση ἑνός ἀντικειμένου, μέ τό σύνηθες ὄνομα τοῦ συναισθήματος. Τό πράσινο χρώμα τῶν λιβαδιῶν ἀνήκει στό ἀντικειμενικό αἶσθημα, ὡς ἀντίληψη ἑνός ἀντικειμένου τῆς αἴσθησης· ἀλλά ὁ εὐχάριστος χαρακτήρας του ἀνήκει στό ὑποκειμενικό αἶσθημα, μέ τό ὅποιο δέν παριστάνεται κάποιο ἀντικείμενο, δηλαδή στό συναίσθημα, μέσω τοῦ ὁποίου θεωρεῖται τό πράγμα ὡς ἀντικείμενο τῆς ἀρέσκειας (ἡ ὁποία δέν εἶναι γνώση του).

10 Ὅτι ἡ κρίση μου γιά ἕνα ἀντικείμενο, μέ τήν ὁποία τό δηλώνω ὡς εὐχάριστο, ἐκφράζει ἕνα συμφέρον γι' αὐτό, φανερώ-
νεται ἤδη ἀπό τό ὅτι διεγείρει μέσω τοῦ αἰσθήματος μιά ἐπιθυμία γιά ἕνα τέτοιο ἀντικείμενο καί συνεπῶς ἡ ἀρέσκεια δέν προϋποθέτει τήν ἀπλή σχετική κρίση ἀλλά τή σχέση τῆς ὑπαρξης τοῦ ἀντικειμένου μέ τήν κατάστασή μου, ἐφ' ὅσον διεγείρεται ἀπό αὐτό. Γιά τοῦτο δέν λέγουν γιά τό εὐχάριστο ἀπλῶς ὅτι ἀρέσει, ἀλλά ὅτι ικανοποιεῖ. Δέν τοῦ χαρίζω μίαν ἀπλή ἐπιδοκιμασία, ἀλλά γεννᾶται ἀπό αὐτό μιά κλίση· καί γιά ὅ,τι εἶναι εὐχάριστο μέ τόν ζωηρότερο τρόπο, τόσο πολύ δέν εἶναι ἀρμόδια μιά κρίση γιά τίς ιδιότητες τοῦ ἀντικειμένου, ὥστε ὅσοι ἀποσκοποῦν πάντοτε μόνο στήν ἀπόλαυση (διότι αὐτή εἶναι ἡ λέξη, μέ τήν ὁποία χαρακτηρίζουν τήν οὐσία τῆς ικανοποίησης), παραιτοῦνται εὐχαρίστως ἀπό κάθε κρίση.

§ 4.

Ἡ ἀρέσκεια γιά τό καλό συνδέεται μέ συμφέρον

Καλό εἶναι ἐκεῖνο πού ἀρέσει μέσω τοῦ Λόγου, μέ τήν ἀπλή ἔννοια. Ὀνομάζουμε καλά γιά κάτι (ὠφέλιμα) μερικά πράγματα, τά ὁποία ἀρέσουν μόνον ὡς μέσα, ἄλλα, ὅμως, καθ' ἑαυτά καλά, τά ὁποία ἀρέσουν ἀφ' ἑαυτῶν. Καί στά δύο περιέχεται ἡ ἔννοια ἑνός σκοποῦ, ἄρα ἡ σχέση τοῦ Λόγου μέ μιά (τουλάχιστον ἐνδεχόμενη) θέληση καί συνεπῶς μιά ἀρέσκεια γιά τήν ὑπαρξη ἑνός ἀντικειμένου ἢ μιᾶς πράξης, δηλαδή κάποιο συμφέρον.

Γιά νά θεωρήσω κάτι ὡς καλό, πρέπει πάντοτε νά γνωρίζω τί εἶδος πράγμα ὀφείλει νά εἶναι τό ἀντικείμενο, δηλαδή νά ἔχω μιά ἔννοιά του. Γιά νά διαπιστώσω τήν ὁμορφιά, δέν χρειάζεται

αὐτό. Ἄνθη, ἐλεύθερα σχέδια, σχήματα πού περιπλέκονται τό ἕνα μέσα στό ἄλλο καί τά λένε φυλλωσιές, δέν ἐξαρτῶνται ἀπό καμιάν ὀρισμένη ἔννοια, καί ὅμως ἀρέσουν. Ἡ ἀρέσκεια γιά τό 11
ῥαῖο πρέπει νά ἐξαρτᾶται ἀπό τόν ἀναστοχασμό περὶ ἑνός ἀντικειμένου, πού ὀδηγεῖ σέ κάποια ἔννοια (δέν προσδιορίζεται σέ ποιάν) καί ἔτσι διακρίνεται ἐπίσης ἀπό τό εὐχάριστο πού βασίζεται τελείως στό αἶσθημα.

Βεβαίως, τό εὐχάριστο φαίνεται σέ πολλές περιπτώσεις νά ταυτίζεται μέ τό καλό. Ἔτσι λέγουν συνήθως: κάθε (ιδίως διαρκῆς) ικανοποίηση εἶναι καθ' ἑαυτήν καλή, πράγμα πού σημαίνει περίπου: τό νά εἶναι κάτι διαρκῶς εὐχάριστο ἢ καλό ταυτίζονται. Καί ὅμως, μπορεῖ νά παρατηρήσει κανεῖς γρήγορα ὅτι τοῦτο εἶναι ἀπλῶς μιά ἐσφαλμένη σύγχυση τῶν λέξεων, ἀφοῦ οἱ ἔννοιες πού ἀντιστοιχοῦν εἰδικῶς σέ αὐτές τίς ἐκφράσεις δέν 12
μποροῦν καθόλου νά πάρουν ἢ μιά τή θέση τῆς ἄλλης. Τό εὐχάριστο πού, ὡς τέτοιο, παριστάνει τό ἀντικείμενο μόνο σέ σχέση μέ τίς αἰσθήσεις, θά πρέπει πρῶτα νά ὑπαχθεῖ σέ ἀρχές τοῦ Λόγου, βάσει τῆς ἔννοιας ἑνός σκοποῦ, γιά νά τό ὀνομάσουμε, ὡς ἀντικείμενο τῆς θέλησης, καλό. Τό γεγονός ὅμως ὅτι συνιστᾶ μιά ἐντελῶς διαφορετική σχέση μέ τήν ἀρέσκεια, ἐάν ὀνομάσω ἐκεῖνο πού ικανοποιεῖ συγχρόνως καλό, αὐτό φαίνεται ἀπό τό ὅτι στήν περίπτωση τοῦ καλοῦ τίθεται πάντοτε τό ἐρώτημα ἂν τοῦτο εἶναι μόνον ἐμμέσως καλό ἢ ἀμέσως καλό (ὠφέλιμο ἢ καθ' ἑαυτό καλό)· ἐνῶ ἀντιθέτως στήν περίπτωση τοῦ εὐχαρίστου δέν 12
μπορεῖ καθόλου νά τεθεῖ τό ἐρώτημα ἐκεῖνο, ἀφοῦ ἡ λέξη δηλώνει πάντοτε κάτι πού ἀρέσει ἀμέσως. (Καί τό ἴδιο συμβαίνει μέ ἐκεῖνο πού ὀνομάζω ῥαῖο).

Ἀκόμη καί στίς πιό κοινές ὁμιλίες διακρίνομε τό εὐχάριστο ἀπό τό καλό. Γιά ἕνα φαγητό πού ἐξάπτει τή γεύση μέ καρυκεύματα καί ἄλλα συστατικά, λέμε χωρίς δισταγμό ὅτι εἶναι εὐχάριστο καί ὁμολογοῦμε συγχρόνως ὅτι δέν εἶναι καλό· ἐπειδή τέρπει βέβαια ἀμέσως τίς αἰσθήσεις, ἐμμέσως ὅμως, δηλαδή μέσω τοῦ Λόγου πού προβλέπει τίς συνέπειες, δυσαρεστεῖ. Ἀκόμη καί κατά τήν ἐκτίμηση τῆς ὑγείας μπορεῖ νά προσέξει κανεῖς τή διαφορά τούτη. Στόν καθένα πού τήν κατέχει, εἶναι ἀμέσως εὐχάριστη (τουλάχιστον ἀρνητικῶς, δηλαδή ὡς ἀπομάκρυνση ὅλων τῶν σωματικῶν πόνων). Γιά νά πού, ὅμως ὅτι εἶναι καλή, θά πρέπει ἀκόμη νά τήν κατευθύνουμε μέσω τοῦ Λόγου σέ σκοπούς, ὅτι δηλαδή εἶναι μιά κατάσταση πού μᾶς

καθιστᾶ διαθέσιμους γιά ὅλες τίς ὑποθέσεις μας. Ὁ καθένας βέβαια πιστεύει ὅσον ἀφορᾶ στήν εὐδαιμονία, ὅτι μπορεῖ νά ὀνομάσει τό μέγιστο σύνολο (τόσο κατά τό πλῆθος ὅσο καί κατά τή διάρκεια) τῶν ἀνέσεων τῆς ζωῆς ὡς τό ἀληθινό καί μάλιστα τό ὕψιστο ἀγαθό. Ἀλλά ὁ Λόγος ἐναντιώνεται καί σέ τοῦτο. Οἱ ἀνέσεις εἶναι ἀπόλαυση. Ἄν ὅμως ἐπρόκειτο μόνο γι' αὐτήν, θά ἦταν ἀνόητο νά ἔχει κανείς ἐνδοιασμούς ὅσον ἀφορᾶ στά μέσα πού μᾶς παρέχουν τήν ἀπόλαυση, ἄν δηλαδή εἶναι παθητική καί προέρχεται ἀπό τή γενναιοδωρία τῆς φύσης ἢ ἄν ἔχει ἐπιτευχθεῖ μέ τήν αὐτενέργεια καί τή δική μας δραστηριότητα. Ἀλλά ὁ Λόγος δέν θά πεισθεῖ ποτέ ὅτι ἡ ὑπαρξή καθ' ἑαυτήν ἐνός ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ζεῖ ἀπλῶς γιά νά ἀπολαμβάνει (ὁσοδήποτε ἀπασχολημένος καί ἄν εἶναι ἀπό τήν ἄποψη τούτη) ἔχει κάποια ἀξία, ἀκόμη καί ἄν ἦταν ἄριστα ἐξυτηρητικός, ὡς μέσον, σέ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν ὁμοίως μόνο στήν ἀπόλαυση καί μάλιστα ἐπειδή ἀπολαμβάνει λόγω τῆς συμπάθειας κάθε ἱκανοποίησης. Μόνο μέσω ἐκείνου πού κάνει ὁ ἄνθρωπος δίδει στόν ἑαυτό του ὡς ὑπαρξή ἐνός προσώπου μίαν ἀπόλυτη¹⁸ ἀξία, χωρίς νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τήν ἀπόλαυση, μέ πλήρη ἐλευθερία καί ἀνεξάρτητα ἀπό ὅτιδήποτε θά μπορούσε νά τοῦ παράσχει ἡ φύση, χωρίς νά ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος· ἐνῶ ἡ εὐδαιμονία, παρ' ὅλη τήν ἀφθονία τῶν ἀνεσῶν της, δέν εἶναι κατά κανένα τρόπο ἕνα ἀπόλυτο ἀγαθό.*

Ἀλλά ἀσχέτως ὄλων αὐτῶν τῶν διαφορῶν μεταξύ τοῦ εὐχαρίστου καί τοῦ καλοῦ, συμπίπτουν ὡστόσο καί τά δύο σέ τοῦτο, ὅτι συνδέονται πάντοτε μέ ἕνα συμφέρον γιά τό ἀντικείμενό τους, ὄχι μόνο τό εὐχάριστο (§ 3) καί τό ἐμμέσως καλό (τό ὠφέλιμο), τό ὁποῖο ἀρέσει ὡς μέσον γιά κάποια ἀπόλαυση, ἀλλά ἀκόμη καί τό ἀπολύτως καί ἀπό κάθε ἄποψη καλό, δηλαδή τό ἠθικό ἀγαθό, τό ὁποῖο συνεπιφέρει τό ὕψιστο συμφέρον. Διότι τό

18. «ἀπόλυτη»: προσθήκη τῶν Β καί Γ.

* Μία ὑποχρέωση γιά ἀπόλαυση εἶναι ἕνας προφανῆς παραλογισμός. Ἀκριβῶς τό ἴδιο θά πρέπει νά εἶναι συνεπῶς καί μία ὑποτιθέμενη ὑποχρέωση γιά ὅλες τίς πράξεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς μοναδικό στόχο τους τήν ἀπόλαυση, καί ἄς εἶναι τούτη ὅσο θέλει πνευματικοποιημένη (εἴτε ἐξηρημένη), ἀκόμη καί ἄν πρόκειται γιά μιά μυστική, ὅπως λένε, οὐράνια ἀπόλαυση.^[5]

[5] Πρβλ., «Ἰδέα μιάς γενικῆς ἱστορίας μέ πρίσμα κοσμοπολιτικό», στί: Δοκίμια, 24-41, 3η πρόταση.

ἀγαθό εἶναι τό ἀντικείμενο τῆς θελήσεως (δηλαδή ἐνός ἐπιθυμητικοῦ πού καθορίζεται μέσω τοῦ Λόγου). Τό νά θέλομε ὅμως κάτι καί νά ἔχομε ἀρέσκεια λόγω τῆς ὑπάρξεώς του, δηλαδή νά ἔχομε ἕνα συμφέρον γι' αὐτό, εἶναι ταυτόσημα.

§ 5.

Σύγκριση τῶν τριῶν εἰδικῶς διαφορετικῶν εἰδῶν τῆς ἀρέσκειας

Τό εὐχάριστο καί τό καλό ἔχουν μιά σχέση μέ τό ἐπιθυμητικό καί κατά τοῦτο συνεπάγονται καί τά δύο μίαν ἀρέσκεια, τό πρῶτο μιά παθολογικῶς [κατ' αἴσθηση] ἐξηρητημένη (μέσω ἐρεθισμάτων, *stimulus*),¹⁹ τό δεύτερο μιά καθαρή πρακτική ἀρέσκεια, ἡ ὁποία δέν καθορίζεται ἀπλῶς ἀπό τήν παράσταση τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλά συγχρόνως ἀπό τήν παράσταση τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου μέ τήν ὑπαρξή τοῦ ἀντικειμένου. Δέν ἀρέσει ἀπλῶς τό ἀντικείμενο ἀλλά καί ἡ ὑπαρξή του.²⁰ Ἀντιθέτως, ἡ καλαισθητική κρίση εἶναι ἀπλῶς ἐταστική,²¹ δηλαδή μιά κρίση, ἡ ὁποία, ἀδιάφορη γιά τήν ὑπαρξή ἐνός ἀντικειμένου, συνδέει ἀπλῶς τή φύση του μέ τό συναίσθημα τῆς ἡδονῆς καί τῆς λύτης. Ἀλλά ὁ ἴδιος αὐτός ὁ ἐτασμός δέν ρυθμίζεται ἀπό ἔννοιες· διότι ἡ καλαισθητική κρίση δέν εἶναι γνωστική κρίση (οὔτε θεωρητική οὔτε πρακτική)²² καί γιά τοῦτο δέν θεμελιώνεται σέ ἔννοιες οὔτε καί ἀποσκοπεῖ σέ αὐτές.

Τό εὐχάριστο, τό ὠραῖο καί τό καλό χαρακτηρίζουν λοιπόν τρεῖς διαφορετικές σχέσεις τῶν παραστάσεων μέ τό συναίσθημα

19. Ὁ ὅρος «παθολογικός» προσδιορίζεται μέ ἀκρίβεια ἀπό τήν παρένθεση: ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπό κατ' αἴσθηση ἐρεθίσματα (*stimuli*), καί ἀντιδιαστέλλεται ἀπό τά «αὐτενεργός, καθαρός, ἠθικός»: ὅ,τι καθορίζεται ἀπό ἐμπειρικῶς μὴ ἐξηρητημένα, ἔλλογα κίνητρα (*motiva*). Πρβλ. «Ἰδέα...», στί: Δοκίμια, 29. (Ὁ Παπανοῦτσος ἔτε-ξηγγεῖ: «συναισθηματικά») «Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie» (« Περὶ ἐνός εὐγενούς τόνου πού ὑψώθηκε προσφάτως στή φιλοσοφία»), (Ἀκαδ. VIII, 395 ὑποσ.) Ἀνθρωπολογία, § 75, Ἀκαδ. VII, 253· ΜΗ (Β' «Θεωρία τῆς Ἀρετῆς»), Ἀκαδ. VI, 376, 378.

20. Ἡ πρόταση τούτη εἶναι προσθήκη τῆς Β.

21. Kontemplativ.

22. Α: «γνωστική κρίση (θεωρητική)».

15 τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, σέ ἀναφορά πρὸς τὸ ὁποῖο διακρίνομε τὰ ἀντικείμενα ἢ τὰ εἶδη τῶν παραστάσεων μεταξὺ τους. Καὶ οἱ κατάλληλες γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἐκφράσεις, μέ τίς ὁποῖες δηλώνομε τὴ συναίνεσή μας στίς ἀντίστοιχες περιπτώσεις, δέν εἶναι οἱ ἴδιες. Εὐχάριστο ὀνομάζει κάποιος, ὅ,τι τὸν ἱκανοποιεῖ ὠραῖο, ὅ,τι ἀπλῶς τοῦ ἀρέσει καλὸ, ὅ,τι ἐκτιμᾶται, ἐγκρίνεται,²³ δηλαδή σέ ὅ,τι θέτει ἐκεῖνος μίαν ἀντικειμενικὴ ἀξία. Οἱ ἀνέσεις ἰσχύουν καὶ γιὰ ἄλογα ζῶα· ἡ ὁμορφιά μόνο γιὰ ἀνθρώπους, δηλαδή ζωῶδη μὲν ἀλλὰ ἔλογα ὄντα, ὡστόσο ὄχι μόνον ὡς ἔλογα ὄντα (λ.χ. πνεύματα) ἀλλὰ συγχρόνως ὡς ζωῶδη²⁴ τὸ ἀγαθὸ ὅμως γιὰ κάθε ἔλλογο ὄν γενικά: μιά πρόταση πού μόνο στή συνέχεια μπορεῖ νά λάβει τὴν πλήρη δικαιολόγηση καὶ ἐξήγησή της. Μποροῦμε νά ποῦμε: ὅτι μεταξύ ὄλων αὐτῶν τῶν εἰδῶν τῆς ἀρέσκειας, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκείνη τῆς καλαισθησίας γιὰ τὸ ὠραῖο εἶναι μιά ἀνιδιοτελὴς καὶ ἐλεύθερη ἀρέσκεια· διότι κανένα συμφέρον, οὔτε τῶν αἰσθήσεων οὔτε τοῦ Λόγου, δέν ἐπιβάλλει τὴν ἐπιδοκίμασία. Γιὰ τοῦτο θά μπορούσαμε νά ποῦμε γιὰ τὴν ἀρέσκεια: σχετίζεται, στίς τρεῖς παραπάνω περιπτώσεις, μέ τὴν κλίση ἢ τὴν εὐνοια ἢ τὸν σεβασμὸ. Διότι ἡ εὐνοια εἶναι ἡ μόνη ἐλεύθερη ἀρέσκεια. Ἐνα ἀντικείμενο τῆς κλίσης ἢ ἕνα ἀντικείμενο πού μᾶς ἐπιβάλλεται νά τὸ ἐπιθυμοῦμε μέσω ἑνός νόμου τοῦ Λόγου [τοῦ ἠθικοῦ νόμου], δέν μᾶς ἐπιτρέπει καμιά ἐλευθερία νά δημιουργήσομε ἀπὸ ὅπουδήποτε ἕνα

16 ἀντικείμενο τῆς ἡδονῆς. Κάθε συμφέρον προϋποθέτει ἢ προκαλεῖ μίαν ἀνάγκη καί, ὡς καθοριστικὸς λόγος τῆς ἐπιδοκίμασίας, δέν ἐπιτρέπει πιά στήν κρίση περὶ τοῦ ἀντικειμένου νά εἶναι ἐλεύθερη. Ὅσον ἀφορᾷ στό συμφέρον τῶν κλίσεων γιὰ τὸ εὐχάριστο, ὄλοι λένε: ἡ πείνα εἶναι ὁ καλύτερος μάγειρας καὶ σέ ἀνθρώπους μέ ὑγὴ ὄρεξη ἀρέσει ὅτιδήποτε εἶναι ἀπλῶς βρώσιμο· συνεπῶς, μιά τέτοια ἀρέσκεια δέν ἀποδεικνύει μιά ἐπιλογή ἀπὸ καλαισθησία. Μόνον ὅταν ἔχει ἱκανοποιηθεῖ ἡ ἀνάγκη, μπορεῖ κανεὶς νά διακρίνει ποιὸς ἔχει καλαισθησία ἀνάμεσα σέ πολλοὺς καὶ ποιὸς ὄχι. Ὁμοίως ὑπάρχουν ἦθη (διαγωγὴ) χωρὶς ἀρετὴ, εὐγένεια χωρὶς ἀγαθὴ προαίρεση, εὐπρέπεια χωρὶς τιμότητα κ.τ.λ. Διότι, ὅπου ὁμιλεῖ ὁ ἠθικὸς νόμος, δέν ὑπάρχει ἀντικειμενικῶς ἄλλη ἐλεύθερη ἐπιλογή σέ σχέση μέ τὸ τί πρέπει νά κάνομε· καὶ τὸ

23. «ἐγκρίνεται»: προσθήκη τῶν Β καὶ Γ.

24. «καὶ ὡστόσο...ζωῶδη»: προσθήκη τῶν Β καὶ Γ.

νά δείξει κανεὶς καλαισθησία κατὰ τὴν ἐκτέλεσή του (ἢ κατὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ἐκτελέσεως ἀπὸ ἄλλους) εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ νά ἐκφράσει κανεὶς τὴν ἠθικὴ του νοοτροπία· διότι τούτη περιλαμβάνει μιά προσταγὴ καὶ προκαλεῖ μίαν ἀνάγκη, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ ἠθικὴ καλαισθησία ἀπλῶς παίζει μέ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀρέσκειας, χωρὶς νά ἐξαρτᾶται ἀπὸ κανένα τους.

Ὁρισμὸς τοῦ ὠραίου πού συνάγεται ἀπὸ τὸ πρῶτο οὐσιῶδες σημεῖο

Καλαισθησία εἶναι ἡ ἰκανότητα κρίσεως ἑνός ἀντικειμένου ἢ ἑνός τρόπου παραστάσεων βάσει μιᾶς ἀρέσκειας ἢ μιᾶς ἀπαρέσκειας χωρὶς κανένα συμφέρον. Τὸ ἀντικείμενο μιᾶς τέτοιας ἀρέσκειας λέγεται ὠραῖο.

Δεύτερο οὐσιῶδες σημεῖο
τῆς καλαισθητικῆς κρίσης, κατὰ τὸ ποσόν

17

§ 6.

Τὸ ὠραῖο εἶναι ἐκεῖνο πού παριστάνεται χωρὶς ἔννοιες ὡς ἀντικείμενο μιᾶς καθολικῆς ἀρέσκειας

Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τοῦ ὠραίου μπορεῖ νά συναχθεῖ ἀπὸ τὸν προηγούμενο ὀρισμὸ του, ὡς ἑνός ἀντικειμένου τῆς ἀρέσκειας χωρὶς κανένα συμφέρον. Διότι, ὅποιος ἔχει ἐπίγνωση ὅτι ἡ ἀρέσκειά του γιὰ κάτι εἶναι γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο χωρὶς κανένα συμφέρον, δέν μπορεῖ νά τὸ κρίνει διαφορετικὰ παρά ὅτι πρέπει νά περιλαμβάνει ἕναν λόγο τῆς ἀρέσκειας γιὰ τὸν καθένα. Πράγματι, ἀφοῦ ἡ ἀρέσκεια δέν θεμελιώνεται σέ ὅποιαδήποτε κλίση τοῦ ὑποκειμένου (οὔτε σέ ὅποιοδήποτε ἄλλο ὑπολογισμένο συμφέρον), ἀλλὰ ὁ κρίνων αἰσθάνεται ἐντελῶς ἐλεύθερος ὅσον ἀφορᾷ στήν ἀρέσκεια πού ἀφιερώνει στό ἀντικείμενο, γιὰ τοῦτο δέν μπορεῖ νά ἐπισημάνει κανένα ἰδιωτικὸ ὄρο ὡς λόγο τῆς ἀρέσκειας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο νά ἐξαρτᾶται μόνον τὸ ὑποκείμενό του· ἄρα θά πρέπει νά θεωρήσει ὅτι ἡ ἀρέσκειά του θεμελιώνεται σέ ὅποια στοιχεῖα

Ἐξέταση τοῦ ζητήματος: ἂν στήν καλαισθητική κρίση τό συναίσθημα τῆς ἡδονῆς προηγείται τῆς κρίσης τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἂν συμβαίνει τό ἀντίστροφο

Ἡ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τούτου εἶναι τό κλειδί τῆς κριτικῆς τῆς καλαισθησίας καί ἀξίζει συνεπῶς ὅλη τήν προσοχή μας.

Ἐάν προηγέτο ἡ ἡδονή γιά τό δεδομένο ἀντικείμενο καί ἐάν ἐπρόκειτο στήν καλαισθητική κρίση νά ἀποδίδεται μόνο ἡ καθολική μεταδοσιμότητα τῆς ἡδονῆς στήν παράσταση τοῦ ἀντικειμένου, τότε θά ἀντέφασκε μία τέτοια διαδικασία πρὸς τόν ἑαυτό της. Διότι μία τέτοια ἡδονή δέν θά ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἀπλή εὐχαρίστηση στό κατ' αἴσθησι αἶσθημα καί γιά τοῦτο δέν θά μπορούσε νά ἔχει κατὰ τή φύση της παρά μόνο ἰδιωτική ἐγκυρότητα, ἐπειδή θά ἐξαρτιόταν ἀμέσως ἀπό τήν παράσταση, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται τό ἀντικείμενο.

Συνεπῶς, ἐκεῖνο πού πρέπει νά θεμελιώνει τήν καλαισθητική κρίση ὡς ὁ ὑποκειμενικός ὅρος της καί νά ἔχει ὡς ἐπακόλουθον τήν ἡδονή γιά τό ἀντικείμενο εἶναι ἡ ἰκανότητα τῆς καθολικῆς μεταδόσεως τῆς ψυχικῆς κατάστασης κατὰ τή δεδομένη παράσταση. Δέν μπορεί ὅμως νά μεταδοθεῖ καθολικῶς παρά μόνον ἡ γνώση καί ἡ παράσταση, ἐφ' ὅσον ἀνήκει στή γνώση. Διότι μόνον τότε εἶναι ἡ παράσταση ἀντικειμενική καί μόνον ἔτσι ἔχει
28 ἕνα καθολικό σημεῖο ἀναφορᾶς, μέ τό ὁποῖο ὑποχρεώνεται νά συμφωνήσει ἡ παραστατική ἰκανότητα ὄλων. Ἐάν λοιπόν ἡ καθοριστική ἀρχή τῆς κρίσης γιά τήν καθολική αὐτή μεταδοσιμότητα τῆς παράστασης ὀφείλει νά εἶναι ἀπλῶς ὑποκειμενική, δηλαδή νά τή σκεπτόμαστε χωρίς ἔννοιες, τότε δέν μπορεί νά εἶναι καμιά ἄλλη παρά ἡ ψυχική κατάσταση πού ἀπαντᾶται κατὰ τή σχέση τῶν παραστατικῶν δυνάμεων μεταξύ τους, ἐφ' ὅσον συσχετίζονται μία δεδομένη παράσταση μέ τή γνώση ἐν γένει.

Οἱ γνωστικές δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἐνεργοποιοῦνται μέσω τῆς παράστασης αὐτῆς, βρίσκονται ἐκεῖ σ' ἕνα ἐλεύθερο παιχνίδι, ἐπειδή καμιά ὀρισμένη ἔννοια δέν τίς περιορίζει σέ ἕναν ἰδιαίτερο κανόνα τῆς γνώσης. Συνεπῶς, ἡ ψυχική κατάσταση σέ αὐτήν τήν παράσταση πρέπει νά εἶναι ἐκείνη ἐνός συναισθήματος τοῦ ἐλεύθερου παιχνιδιοῦ τῶν παραστατικῶν δυνάμεων σέ μία δεδο-

μένη παράσταση ἐν ὅψει μιᾶς γνώσης ἐν γένει. Ἀλλά γιά μία παράσταση, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται ἕνα ἀντικείμενο, ὥστε νά προκύπτει ἀπό αὐτήν μία γνώση, ἀπαιτοῦνται: φαντασία, γιά τή σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας, καί διάνοια, γιά τήν ἐνότητα τῆς ἔννοιᾶς ἡ ὁποία συνενώνει τίς παραστάσεις. Ἡ κατάσταση τούτη ἐνός ἐλεύθερου παιχνιδιοῦ τῶν γνωστικῶν ἰκανοτήτων σέ μία παράσταση, μέ τήν ὁποία δίδεται ἕνα ἀντικείμενο, θά πρέπει νά εἶναι καθολικῶς μεταδοτή: διότι ἡ γνώση, ὡς προσδιορισμός τοῦ ἀντικειμένου, μέ τόν ὁποῖο ὀφείλουν
29 νά συμφωνήσουν δεδομένες παραστάσεις (σέ ὅποιο ὑποκείμενο καί ἂν συμβαίνει αὐτό), εἶναι ὁ μόνος τρόπος παραστάσεων πού ἰσχύει γιά τόν καθένα.

Ἀφοῦ ἡ ὑποκειμενική καθολική μεταδοσιμότητα τοῦ τρόπου τῶν παραστάσεων σέ μία καλαισθητική κρίση ὀφείλει νά τελεῖται χωρίς νά προϋποθέτομε μία ὀρισμένη ἔννοια, δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ψυχική κατάσταση κατὰ τό ἐλεύθερο παιχνίδι τῆς φαντασίας καί τῆς διάνοιας (ἐφ' ὅσον αὐτές συντονίζονται μεταξύ τους, ὅπως τοῦτο ἀπαιτεῖται γιά μία γνώση ἐν γένει): καί τοῦτο, ἐπειδή ἔχομε ἐπίγνωση ὅτι αὐτή ἡ κατάλληλη γιά τή γνώση ἐν γένει ὑποκειμενική σχέση θά πρέπει νά ἰσχύει ἐξ ἴσου γιά τόν καθένα καί συνεπῶς νά εἶναι καθολικῶς μεταδοτή, ὅπως εἶναι κάθε ὀρισμένη γνώση, ἡ ὁποία θεβαίως στηρίζεται πάντοτε στή σχέση ἐκείνη ὡς ὁ ὑποκειμενικός ὅρος.

Τούτη ἡ ἀπλῶς ὑποκειμενική (αἰσθητική) ἀποτίμηση τοῦ ἀντικειμένου, ἡ τῆς παράστασης, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται ἐκεῖνο, προηγείται λοιπόν ἀπό τήν ἡδονή γι' αὐτό καί εἶναι ὁ λόγος τῆς ἡδονῆς αὐτῆς γιά τήν ἀρμονία τῶν γνωστικῶν ἰκανοτήτων: ἀλλά τούτη ἡ καθολική ὑποκειμενική ἐγκυρότητα τῆς ἀρέσκειας, τήν ὁποία συνδέομε μέ τήν παράσταση τοῦ ἀντικειμένου πού ὀνομάζομε ὠραῖο, θεμελιώνεται μόνο σ' ἐκείνη τήν καθολικότητα τῶν ὑποκειμενικῶν ὄρων τῆς ἀποτίμησης τοῦ ἀντικειμένου.

Θά μπορούσαμε νά ἐξηγήσομε εὐκόλα (ἐμπειρικῶς καί ψυχολογικῶς) ὅτι τό νά μπορεῖ κανείς νά μεταδίδει τήν ψυχική του
30 κατάσταση, ἔστω καί μόνον ὅσον ἀφορᾶ στίς γνωστικές του ἰκανότητες, συνεπάγεται μία ἡδονή, λόγω τῆς φυσικῆς τάσης τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κοινωνικότητα. Γιά τόν σκοπό μας ὅμως δέν εἶναι τοῦτο ἀρκετό. Ὑποθέτομε ὡς ἀναγκαῖα γιά τόν καθένα τήν ἡδονή τήν ὁποία αἰσθανόμαστε κατὰ τήν καλαισθητική κρίση, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο γιά μία ιδιότητα τοῦ ἀντικειμένου πού

προσδιορίζεται σ' αὐτὸ μὲ βάση ἔννοιες, ὅταν ὀνομάζουμε κάτι ὡραῖο· ἐπειδὴ βέβαια ἡ ὁμορφιά καθ' ἑαυτήν, χωρὶς συσχετισμὸ μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ ὑποκειμένου, δέν εἶναι τίποτε. Ἀλλά τὴν πραγμάτευση τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ θά πρέπει νά τὴν ἀναβάλλουμε μέχρι τὴν ἀπάντηση τοῦ ἐρωτήματος: εἶναι δυνατές αἰσθητικές κρίσεις a priori καί, ἂν καί, πῶς;

Τώρα θά ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ δευτερεῦον ἐρώτημα: μὲ ποιὸν τρόπο ἀποκτοῦμε συνείδηση μιᾶς ἀμοιβαίας ὑποκειμενικῆς συμφωνίας τῶν γνωστικῶν δυνάμεων μεταξύ τους κατὰ τὴν καλαισθητικὴ κρίση, αἰσθητικῶς, μέσω τῆς ἀπλῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καί τοῦ αἰσθηματος, ἢ νοητικῶς, μέσω τῆς συνείδησης τῆς σκόπιμης δραστηριότητά μας μὲ τὴν ὁποία ἐνεργοποιούμε τίς δυνάμεις ἐκεῖνες;

Ἐάν ἡ δεδομένη παράσταση πού προκαλεῖ τὴν καλαισθητικὴ κρίση ἦταν μιὰ ἔννοια, ἡ ὁποία συνένωνε τὴ διάνοια καί τὴ φαντασία κατὰ τὴν κρίση τοῦ ἀντικειμένου σέ μιὰ γνώση του, τότε θά ἦταν ἡ συνείδηση τῆς σχέσης αὐτῆς νοητικῆ (ὅπως στὴν ἀντικειμενικὴ σχηματοποίηση τῆς κριτικῆς δυνάμεις, τὴν ὁποία ἐρευνᾷ ἡ Κριτικὴ [τοῦ καθαρῶν Λόγου]). Τότε ὅμως ἡ κρίση δέν θά ἐξεφέρετο σέ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἡδονή καί τὴ λύπη, ἄρα δέν θά ἦταν καλαισθητικὴ κρίση. Ἀλλά ἡ καλαισθητικὴ κρίση 31 προσδιορίζει τὸ ἀντικείμενο ὡς πρὸς τὴν ἀρέσκεια καί τὸ κατηγορημα τῆς ὁμορφιάς ἀνεξαρτήτως ἔννοιῶν. Συνεπῶς, ἡ ὑποκειμενικὴ ἐκείνη ἐνότητα τῆς σχέσης [τῶν γνωστικῶν δυνάμεων] μπορεῖ νά γνωρισθεῖ μόνο μέσω τοῦ αἰσθήματος. Ἡ ζωογόνηση καί τῶν δύο δυνάμεων (τῆς φαντασίας καί τῆς δianoias) σέ μιὰ ἀπροσδιόριστη, καί ἐν τούτοις, μὲ ἀφορμὴ τὴ δεδομένη παράσταση, ἀρμονικὴ δραστηριότητα —ἐκείνη δηλαδή πού ἀπαιτεῖται γιὰ μιὰ γνώση ἐν γένει— εἶναι τὸ αἶσθημα, τὴν καθολικὴ μεταδοσιμότητα τοῦ ὁποίου ἀξιώνει ἡ καλαισθητικὴ κρίση. Μιᾶν ἀντικειμενικὴ σχέση μπορεῖ βέβαια μόνο νά τὴ σκεφθεῖ κανεὶς ἀλλά, ἐφ' ὅσον εἶναι κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ὑποκειμενικῆς, μπορεῖ καί νά τὴν αἰσθανθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπενέργειά της στὴν ψυχὴ καί στὴν περίπτωσι μιᾶς σχέσης πού δέν στηρίζεται σέ καμιά ἔννοια (ὅπως ἡ σχέση τῶν παραστατικῶν δυνάμεων μὲ μιὰ γνωστικὴ ικανότητα ἐν γένει) δέν εἶναι δυνατὴ καμιά ἄλλη συνείδησή της παρά μόνο μέσω τῆς αἰσθήσεως τῆς ἐπενέργειας, ἡ ὁποία συνίσταται στό ἀνάλαφρο παιχνίδι τῶν δύο ψυχικῶν δυνάμεων πού ἔχουν ζωογονηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀμοιβαῖο συντονισμό (τῆς

φαντασίας καί τῆς δianoias).³⁰ Μιὰ ἀτομικὴ παράσταση πού, χωρὶς σύγκριση μὲ ἄλλες, βρίσκεται σέ συντονισμό μὲ τοὺς ὅρους τῆς καθολικότητος, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὸ ἔργο τῆς δianoias ἐν γένει, φέρει τίς γνωστικὲς ικανότητες σ' ἐκείνη τὴ σύμμετρη διάθεση, τὴν ὁποία ἀπαιτοῦμε γιὰ κάθε γνώση καί γιὰ τοῦτο τὴ θεωροῦμε ὡς ἔγκυρη γιὰ ὅποιον εἶναι ικανὸς νά κρίνει μέσω τῆς δianoias καί 32 τῶν αἰσθήσεων κατὰ τὸν συνδυασμὸ τους (γιὰ κάθε ἄνθρωπο).

ἽΟρισμὸς τοῦ ὡραίου πού συναγεται ἀπὸ τὸ δεύτερο οὐσιῶδες σημεῖο

ἽΟραῖο εἶναι ἐκεῖνο πού ἀρέσει καθολικῶς χωρὶς ἔννοιες.

Τρίτο οὐσιῶδες σημεῖο
τῶν καλαισθητικῶν κρίσεων, κατὰ τὴν ἀναφορὰ τῶν σκοπῶν, ἡ ὁποία ἐξετάζεται σέ αὐτές

§ 10.

Περὶ τῆς σκοπιμότητος ἐν γένει

ἽΑν θέλει κανεὶς νά ἐξηγήσει τί εἶναι σκοπὸς κατὰ τοὺς ὑπερβατολογικούς του προσδιορισμούς (χωρὶς νά προϋποθέτει κάτι ἐμπειρικό, ὅπως εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς), τότε σκοπὸς εἶναι τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἔννοιᾶς, ἐφ' ὅσον θεωρεῖται ἡ ἔννοια ὡς ἡ αἰτία τοῦ ἀντικειμένου (ὁ πραγματικὸς λόγος τῆς δυνατότητάς του) καί ἡ αἰτιότητα μιᾶς ἔννοιᾶς ὅσον ἀφορᾷ στό ἀντικείμενό της εἶναι ἡ σκοπιμότητα (*forma finalis*). ώΟπου συνεπῶς νοεῖται ὄχι ἀπλῶς ἡ γνώση ἐνός ἀντικειμένου ἀλλά τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο (ἡ μορφή ἢ ἡ ὑπαρξή του) ὡς ἀποτελεσμα πού εἶναι δυνατό μόνο μέσω τῆς ἔννοιᾶς τοῦ ἀποτελέσματος, ἐκεῖ σκεπτόμαστε ἔναν σκοπὸ. ἽΗ παράσταση τοῦ ἀποτελέσματος 33

30. Πρβλ. ἐπίσης τὴ θεμελιώδη σημασία τοῦ παιχνιδιοῦ κατὰ τὸν Schiller, *Περὶ τῆς αἰσθητικῆς παιδείας τοῦ ἀνθρώπου*, 14η, 15ῃ ἐπιστολή.

νται ἀμοιβαίως κατὰ τὴν παράσταση τῆς μορφῆς τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὅπου ἡ ὑπαγωγή μπορεῖ εὐκόλα νὰ πλαηθεῖ), παρὰ ταῦτα δὲν μειώνεται καθόλου ἡ νομιμότητα τῆς ἀξίωσης τῆς κριτικῆς δύναμης νὰ ἀναμένει καθολικὴ συναίνεση, πράγμα πού δὲν σημαίνει παρὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀρχῆς νὰ κρίνομε ἐγκύρως γιὰ τὸν καθένα μὲ βάση ὑποκειμενικούς λόγους. Διότι ὅσον ἀφορᾷ στὴ δυσχέρεια καὶ τὴν ἀμφιβολία περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὑπαγωγῆς στὴν ἀρχὴ ἐκείνη, δὲν θέτει καθόλου σέ ἀμφισβήτηση τὴ νομιμότητα τῆς ἀξίωσης γιὰ τὴν ἐγκυρότητα μιᾶς αἰσθητικῆς κρίσης ἐν γένει, ἄρα οὔτε καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀρχή, ὅπως ἡ ὁμοίως ἐσφαλμένη ὑπαγωγή (μολονότι δὲν συμβαίνει αὐτό τόσο συχνά καὶ εὐκόλα) τῆς λογικῆς κριτικῆς δύναμης στὴν ἀρχὴ τῆς δὲν θέτει σέ ἀμφισβήτηση τὴν ἀρχὴ τούτη πού εἶναι ἀντικειμενική. Ἐν ὅμως τὸ ἐρώτημα ἦταν: πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδεχθῶμε a priori τὴ φύση ὡς ἓνα σύνολο ἀντικειμένων τῆς καλαισθησίας; — τότε τὸ πρόβλημα τοῦτο σχετίζεται μὲ τὴν τελολογία, διότι θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ ὡς σκοπός τῆς φύσης, πού συναρτᾶται οὐσιωδῶς μὲ τὴν ἐννοία τῆς, νὰ προσλαμβάνει μορφές σκόπιμες 153 γιὰ τὴν κριτικὴ μας δύναμη. Ἀλλά, ἐνῶ ἡ ὀρθότητα τῆς παραδοχῆς αὐτῆς εἶναι πολὺ ἀμφίβολη, ἡ πραγματικότητα τῶν φυσικῶν καλλωνῶν εἶναι στὴν ἐμπειρία ἐμφανής.

§ 39.

Περὶ τοῦ μεταδοτοῦ ἐνός αἰσθήματος

Ὅταν τὸ αἶσθημα, ὡς τὸ πραγματικὸ στοιχεῖο τῆς ἀντίληψης, συσχετίζεται μὲ τὴ γνώση, τότε ὀνομάζεται αἶσθημα κατ' αἶσθησιν καὶ ὁ ἰδιάζων χαρακτήρας τῆς ποιότητάς του μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πλήρως μεταδοτός, ἂν δεχθῶμε ὅτι ὁ καθένας ἔχει τὴν ἴδια αἶσθησιν μὲ τὴ δική μας· τοῦτο ὅμως δὲν μποροῦμε κατὰ κανέναν τρόπο νὰ τὸ προϋποθέσωμε γιὰ τὸ κατ' αἶσθησιν αἶσθημα. Ἐτσι, σέ ὅποιον λείπει ἡ αἶσθησιν τῆς ὁσμῆς, δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθεῖ τὸ εἶδος αὐτό τοῦ αἰσθήματος· ἀκόμη δὲ καὶ ἂν δέν τὴ στερεῖται, ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἔχει τὸ ἴδιο ἀκριβῶς αἶσθημα πού ἔχομε καὶ ἐμεῖς γιὰ ἓνα ἄνθος. Ὅμως θὰ πρέπει νὰ θεωρήσωμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι διαφέρουν ἀκόμη περισσότερο ὡς πρὸς τὴν

εὐχαρίστηση ἢ τὴ δυσἀρέσκεια κατὰ τὴν αἶσθησιν τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου τῶν αἰσθήσεων καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἀπαιτήσωμε νὰ παραδέχεται ὁ καθένας τὴν ἡδονή γιὰ τὰ ἴδια ἀντικείμενα. Μποροῦμε νὰ ὀνομάσωμε τὴν ἡδονὴ τοῦ εἶδους αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἔρχεται στὸ πνεῦμα μέσω τῶν αἰσθήσεων καὶ συνεπῶς ἐμεῖς λειτουργοῦμε ἐδῶ παθητικῶς, ἡδονὴ τῆς ἀπολαύσεως.

Ἀντιθέτως, ἡ ἀρέσκεια γιὰ μιὰ πράξη λόγῳ τοῦ ἠθικοῦ τῆς 154 χαρακτήρα δὲν εἶναι μιὰ ἡδονὴ τῆς ἀπολαύσεως, ἀλλὰ τῆς αὐτενέργειας καὶ τῆς συμφωνίας τῆς μὲ τὴν Ἰδέα τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τὸ συναίσθημα τοῦτο πού λέγεται ἠθικὸ ἀπαιτεῖ ἔννοιες καὶ ἀποτελεῖ μιὰ σκοπιμότητα ὅχι ἐλεύθερη, ἀλλὰ σύμφωνη μὲ ἓνα νόμο· συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθεῖ καθολικῶς μὲ ἄλλο τρόπο παρὰ μέσω τοῦ Λόγου καί, ἂν πρόκειται ἡ ἡδονὴ νὰ εἶναι ὁμοειδῆς σέ ὅλους, μέσω πολὺ προσδιορισμένων πρακτικῶν ἐννοιῶν τοῦ Λόγου.

Ἡ ἡδονὴ γιὰ τὸ ὑψηλό στὴ φύση, ὡς ἡδονὴ τοῦ διαλογιζομένου ἔτασμοῦ, προβάλλει μὲν ἐπίσης ἀξίωση γιὰ καθολικὴ συναίνεση, προϋποθέτει ὅμως ἀσφαλῶς ἓνα ἄλλο συναίσθημα, ὀρισμένως ἐκεῖνο τοῦ ὑπεραισθητοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πράγμα πού ὅσοδήποτε σκοτεινὸ καὶ ἂν εἶναι, ἔχει ἓνα ἠθικὸ θεμέλιο. Ὅμως, δὲν δικαιῶμαι νὰ προϋποθέσω ἀπαραιτήτως ὅτι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι θὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους καὶ θὰ βρίσκουν κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἀγρίου μεγαλείου τῆς φύσης μιάν ἀρέσκεια (κάτι πού πράγματι δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ θέαμα του πού εἶναι μᾶλλον ἀποτρόπαιον). Μολαταῦτα, δεδομένου ὅτι οἱ ἠθικῆς ἐκεῖνες καταβολές θὰ ἔπρεπε νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν σέ κάθε ἀρμόζουσα εὐκαιρία, μπορῶ νὰ ἀπαιτῶ τὴν ἀρέσκεια ἐκείνη ἀπὸ τὸν καθένα, ἀλλὰ μόνο μέσω τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος πάλι μὲ τὴ σειρά του θεμελιώνεται σέ ἔννοιες τοῦ Λόγου.

Ἀντιθέτως, ἡ ἡδονὴ γιὰ τὸ ὠραῖο δὲν εἶναι ἡδονὴ οὔτε τῆς 155 ἀπολαύσεως οὔτε μιᾶς δραστηριότητος σύμφωνης μὲ ἓνα νόμο οὔτε καὶ ἐνός διαλογιζομένου ἔτασμοῦ σύμφωνον μὲ Ἰδέες, ἀλλὰ τοῦ ἀπλοῦ ἀναστοχασμοῦ. Χωρὶς νὰ ἔχει ὅποιονδήποτε σκοπὸ ἢ ἀρχὴ ὡς κανόνα, συνοδεύει ἡ ἡδονὴ τούτη τὴν κοινὴ πρόσληψιν ἐνός ἀντικειμένου μέσω τῆς φαντασίας, ὡς ἰκανότητος τῆς ἐποπτείας, σέ σχέσιν μὲ τὴ διάνοια, ὡς ἰκανότητα τῶν ἐννοιῶν, διὰ μέσου μιᾶς διαδικασίας τῆς κριτικῆς δύναμης, τὴν ὁποία ὀφείλει νὰ ἐκτελέσει χάριν καὶ τῆς κοινότερης ἐμπειρίας· μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ ἐμπειρικὴ ἀντικειμενικὴ ἔννοια,

ἐνῶ ἐκεῖ (στήν αἰσθητική ἀποτίμηση) ἀναγκάζεται ἀπλῶς νά ἀντιληφθεῖ τήν καταλληλότητα τῆς παράστασης γιά τήν ἀρμονική (ὑποκειμενικῶς σκόπιμη) ἐνασχόληση τῶν δύο γνωστικῶν ικανοτήτων μέσα στήν ἐλευθερία τους, δηλαδή νά αἰσθανθεῖ τήν παραστατική κατάσταση μέ ἡδονή. Ἡ ἡδονή τούτη εἶναι ἀνάγκη νά στηρίζεται στούς ἴδιους ὅρους γιά τόν καθένα, διότι ἀποτελοῦν ὑποκειμενικούς ὅρους τῆς δυνατότητας μιᾶς γνώσης ἐν γένει, ἡ δέ ἀναλογία τῶν γνωστικῶν ἐκείνων ικανοτήτων πού ἀπαιτεῖται γιά τήν καλαισθησία, εἶναι ἀναγκαία καί γιά τόν κοινό καί ὑγιή νοῦ, τόν ὁποῖο δικαιούμαστε νά προϋποθέτομε στόν καθένα. Ἀκριβῶς γιά τοῦτο δικαιῶται ἐπίσης ὁ κρίνων μέ καλαισθησία (ἀρκεῖ μόνο νά μήν πλανᾶται κατά τή συνειδησή του αὐτή, ὥστε νά μήν ἐκλαμβάνει τήν ὕλη ὡς μορφή καί τό θέλγητρο ὡς ὁμορφιά) νά ἀξιῶνει τήν ὑποκειμενική σκοπιμότητα, δηλαδή τήν ἀρέσκειά του γιά τό ἀντικείμενο, ἀπό τόν καθένα καί νά θεωρεῖ τό συναίσθημά του ὡς καθολικῶς μεταδοτό καί μάλιστα χωρίς μεσολάβηση τῶν ἐννοιῶν.

§ 40.

Περί τῆς καλαισθησίας ὡς ἐνός εἶδους τοῦ *sensus communis*

Ὅταν προσέχομε ὄχι τόσο τόν ἀναστοχασμό ὅσο τό ἀποτελεσμα τῆς κριτικής δύναμης, τῆς δίδομε συχνά τό ὄνομα μιᾶς αἰσθησης καί κάνομε λόγο γιά μίαν αἰσθηση τῆς ἀλήθειας, γιά μίαν αἰσθηση τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς δικαιοσύνης κ.ο.κ.· μολονότι γνωρίζομε, ἡ τουλάχιστον ὀφείλομε εὐλόγως νά γνωρίζομε, ὅτι δέν πρόκειται γιά μίαν αἰσθηση, στήν ὁποία οἱ ἐννοίες αὐτές μποροῦν νά ἔχουν τήν ἔδρα τους, οὔτε βεβαίως ὅτι ἔχει τήν ἐλάχιστη ικανότητα νά ἐκφράζει καθολικούς κανόνες, ἀλλά ὅτι οὐδέποτε θά μπορούσαμε νά συλλάβομε μέ τή σκέψη μας μιά παράσταση τῆς ἀλήθειας, τῆς εὐπρέπειας, τῆς ὁμορφιάς ἢ τῆς δικαιοσύνης, ἂν δέν εἶχαμε τή δυνατότητα νά ὑψωθοῦμε πάνω ἀπό τίς αἰσθήσεις πρὸς ὑψηλότερες γνωστικές ικανότητες. Γιά τοῦτο, ὁ κοινός ἀνθρώπινος νοῦς πού, ὅταν εἶναι ἀπλῶς ὑγιής (ἀκόμη ἀκαλλιέργητος), θεωρεῖται ὡς τό ἐλάχιστο πού μπορούμε νά προσδοκοῦμε ποτέ ἀπό ὅποιον προβάλλει τήν ἀξίωση

γιά τόν τίτλο τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει τήν ἀμφίβολη τιμή νά ἀποκαλεῖται μέ τό ὄνομα τῆς κοινῆς αἰσθησης (*sensus communis*)· μέ τέτοιο μάλιστα τρόπο, ὥστε μέ τή λέξη κοινός¹⁰⁸ (ὄχι μόνο στή 157 γλῶσσα μας, ἡ ὁποία περιέχει πράγματι στό σημεῖο τοῦτο μίαν ἀμφισημία, ἀλλά καί σέ κάποιες ἄλλες), νά ἐννοεῖται τό *vulgate* [σύνθητες], ἐκεῖνο τό ὁποῖο συναντᾶ κανεῖς παντοῦ καί δέν συνιστᾶ ἀπολύτως κανένα ἐπίτευγμα ἢ προσόν νά τό κατέχει κανεῖς.

Μέ τόν ὅρο *sensus communis* πρέπει ὁμως νά ἐννοήσομε τήν Ἰδέα μιᾶς κοινῆς¹⁰⁹ αἰσθησης, δηλαδή μιᾶς ικανότητας κρίσης, ἡ ὁποία κατά τόν ἀναστοχασμό της λαμβάνει ὑπ' ὄψιν νοερῶς (a priori) τόν παραστατικό τρόπο καθενός ἄλλου, ὥστε νά συγκρατεῖ, τρόπον τινά, τήν κρίση της ἀπό τόν συνολικό ἀνθρώπινο Λόγο καί ἔτσι νά ἀποφεύγει τήν ψευδαίσθηση, ἡ ὁποία θά εἶχε δυσμενῆ ἐπίδραση στήν κρίση λόγω ὑποκειμενικῶν ἰδιωτικῶν ὄρων πού θά μπορούσαν εὐκολα νά θεωρηθοῦν ὡς ἀντικειμενικοί. Καί τοῦτο συμβαίνει μέ τό νά συγκρίνομε τίς κρίσεις μας ὄχι τόσο μέ τίς πραγματικές, ὅσο μέ τίς ἀπλῶς δυνατές κρίσεις τῶν ἄλλων καί μέ τό νά λαβαίνομε τή θέση καθενός ἄλλου, ἐφ' ὅσον κάνομε ἀπλῶς ἀφαίρεση ἀπό τούς περιορισμούς πού συναρτῶνται τυχαίως μέ τή δική μας ἀποτίμηση· πράγμα πάλι πού ἐπέρχεται μέ τό νά ἀπορρίπτομε, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπό τήν παραστατική μας κατάσταση ὅ,τι εἶναι ὕλη, δηλαδή αἰσθηση, καί μέ τό νά προσέχομε ἀπλῶς τίς μορφικές ἰδιαιτερότητες τῆς παράστασης ἢ τῆς κατάστασης τῶν παραστάσεών μας. Βεβαίως, ἡ ἐνέργεια τούτη τοῦ ἀναστοχασμοῦ φαίνεται ἴσως νά εἶναι ὑπερβολικά τεχνητή, γιά νά τήν ἀποδίδομε στήν ικανότητα πού ὀνομάζομε κοινή αἰσθηση· ὁμως, δίδει ἀπλῶς αὐτή τήν 158 ἐντύπωση, ὅταν τήν ἐκφράζει κανεῖς μέ ἀφηρημένους τύπους. Στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι τίποτε φυσικότερο ἀπό τό νά προβαίνει κανεῖς σέ ἀφαίρεση ἀπό θέλγητρα καί συγκινήσεις, ὅταν ἀναζητεῖ μιά κρίση πού πρόκειται νά λειτουργήσῃ ὡς καθολικός κανόνας.¹¹⁰

108. Gemein.

109. Gemeinschaftlich.

110. Σχετικῶς μέ τήν «κοινήν αἰσθησιν» βλ. Ἀριστοτ., *Περί ψυχῆς*, 425a 14-425a 10. Τόν ὅρο εἰσήγαγε στή βρετανική φιλοσοφία ὁ Shaftesbury, κατά τόν ὁποῖο πηγὴ τοῦ «*sensus communis*» εἶναι ὁ Iuvenalis (Sat. 8, 73) καί ἡ ἑλληνική λ. «κοινονοημοσύνη» πού ἀναφέρεται ἀπό τόν Μάρκο Αὐρήλιο (I, 16) καί τόν Γαληνό (*Essay on the Freedom of Wit and Humour*, III, 1, στίχ. *Characteristics of Men etc. I*,

